

МАЛЦИНСТВЕНАТА ПОЛИТИКА НА РАННАТА ТУРСКА РЕПУБЛИКА

(20-те и 30-те години на XX в.)

Гл. ас. д-р Калина Пеева

*Институт за балканистика с център по тракология –
Българска академия на науките*

Резюме. Настоящата статия разглежда политиката на ранните турски власти към различните етнически, езикови и религиозни малцинства, живеещи на територията на Република Турция, в светлината на принципа на национализма, който се превръща в един от основополагащите принципи на новата турска държава. Въз основа на постиженията на съвременната историография и архивни документи от фонда на Министерството на външните работи и изповеданията, съхранявани в Централния държавен архив – София, са разгледани характерните практики, насочени към асимилация на мюсюлманските езикови, етнически и деноминационни малцинства, както и изключването от разбирането за „турска нация“ на немюсюлманите и възприемането на дискриминационни и дори репресивни практики, насърчаващи изселването им от Република Турция.

Ключови думи: малцинствената политика на Република Турция; национализъм; християнски малцинства; ислямски езикови; етнически и деноминационни малцинства

Увод

Малцинствената политика на Турция и свързаният с това въпрос за турския национализъм са разглеждани в голям брой исторически изследвания, касаещи конкретни политики и практики към различните малцинствени групи, живеещи на територията на Турската република (виж напр. Alexandris 1992; Kurban 2004/5; Shaw 1991; Oran 2003; Bardakci 2017 и др.). Що се отнася до българската историческа наука, то тя се фокусира главно върху въпросите, свързани с праватата българското малцинство и българските институции на територията на Република Турция (Petrova 2000; Stoyanova 2008, 2010, 2012; Buzhashka 2017). В българската историография съществува само ограничен брой монографични изследвания, посветени на изграждането на турската национална държава, в които малцинствените въпроси не са засегнати (Наков 2008, 2020).

Настоящата статия разглежда основните принципи на малцинствената политика на турските правителства от 20-те и 30-те години на XX в., която разграничава гражданите на Република Турция по признак вероизповедание. Ще бъдат разгледани характерните практики, насочени към приобщаване и асимилация на мюсюлманските езикови, етнически и деноминационни малцинства, както и изключването от разбирането за „турска нация“ на немюсюлманите и възприемането на дискриминационни и дори репресивни практики, насърчаващи изселването им от Република Турция.

1. Наследството от късната Османска империя

В годините на късната Османска империя османското общество преживява период на конституционализъм, в резултат на което се променя не само естеството на имперското управление, но и отношенията между държавата и различните етнорелигиозни групи. В съответствие с това от края на XIX и началото на XX в. призивите към свобода, равенство и братство стават ключови понятия в риториката на младотурците в стремежа им да овладеят центробежните сили, породени от националните движения на инородното население, и да предотвратят по-нататъшния разпад на империята. Скоро след влизането си във властта обаче младотурската партия „Единство и прогрес“ се отдръпва от политиката на насърчаване на мултиетническия и мултирелигиозен модел и залага на политиката на централизъм. В годините на Първата световна война, в усилията си да мобилизират населението в Анадола за защита на имперските граници, управляващите активно призовават към ислямска солидарност, а християнските малцинства са подложени на ограничения и репресии, достигнали своя връх по време на печално известните погроми над арменското, а скоро след това и над гръцкото население в Анадола. През същия период терминът „национален“ (тур. *milli*) също звучи отчетливо в идеологическия речник на младотурците, но той е натоварен с религиозен смисъл и се използва, за да дефинира общността на мюсюлманите в Османската империя, а не на турците (Zürcher 1999, 81 – 92). По време на Войната за независимост (1919 – 1922) Мустафа Кемал също залага на религиозна аргументация, а идеята за турския национализъм звучи все още неотчетливо в риториката на бъдещия първи президент на светската турска държава. В текста на т.нар. „Национален обет“ например, приет на 28 януари 1920 г. и от депутатите в последния османски парламент, е заявена решимостта на кемалистите да отстояват правата над населяваните от „османско-мюсюлманско мнозинство“ територии, очертани в текста на Мудроското примирие от 30 октомври 1918 г. Що се отнася до религиозните малцинства, то по време на Войната за независимост немюсюлманите не са призовани и дори нямат право да вземат участие във военното или даже в цивилното крило на кемалистката съпротива, тъй като се приема априори, че те са предатели. Водена от подобни разбирания,

кемалистката делегация ще замине за мирните преговори в Лозана, решена да осигури споразумение за изселване на всички религиозни малцинства от територията на Турция и този приоритет е реализиран, макар и с известни отстъпки (Ekmekcioglu 2014, 663).

2. Малцинствените клаузи на Лозанския мирен договор

В хода на Лозанската мирна конференция (1822 – 1923) турската делегация успява да защити териториалните си претенции в Европа, така както те са оповестени в Националния обет, и по силата на Лозанския мирен договор (24 юли 1923 г.) Източна Тракия е приобщена към границите на турската държава. Още преди подписването на мирния договор е постигнато Споразумение за размяна на население (30 януари 1923 г.), с което Гърция и Турция се съгласяват да подложат на размяна религиозно определените като източно-православни или като мюсюлмани общности от териториите на респективните държави. Това споразумение става неразделна част от Лозанския мирен договор и при изпълнението му близо 1 300 000 източноправославни християни биват изселени от Турция в Гърция. Между тях попадат не само гърците, но и тюркоезичните православни християни от Кападокия, т.нар. караманлии, които турските власти третират като гърци. На подобен натиск са подложени и българите, записани в османските регистри като патриаршисти, заради което турските власти правят опити да ги изселят в Гърция (Stoyanova 2012, 18). Гръцките държавници, от своя страна, третират като турци всички мюсюлмани на територията на страната, в това число и гръкоезичните мюсюлмани, които попадат в числото на изселените в Турция близо 354 000 души¹⁾.

След финализирането на процеса по размяна на население немюсюлманските малцинства на територията на Република Турция са сведени до минимум. За разлика от това ислямските етнически, езикови и деноминационни малцинства са значителен брой. В текста на Лозанския мирен договор обаче – за разлика от всички други мирни договори от Версайската система, в които постановките за защита на правата на малцинствата касаят всички езикови, етнически и религиозни групи, е предвидена изрична защита само за немюсюлманите. Това решение на страните участници в мирните преговори се налага не само заради инерцията от по-ранния период, в който европейските сили се изявяват като покровители на религиозните малцинства в Османската империя, но и заради категоричния отказ на кемалистките делегати да признаят съществуването на ислямски малцинствени групи на територията, за владееето на която претендират (Kurban 2007, 170). По силата на това разграничение на турските граждани по религиозен признак е създадена възможност мюсюлманите, принадлежащи към различните етнически, езикови и/или деноминационни групи в рамките на ислямското мнозинство, да бъдат изключени от клаузите, вменияващи на новата турска държава ангажименти

за спазване на техните малцинствени права. От друга страна, създаването на нарочен правен режим за защита на немюсюлманите се възприема от властите и от доминиращото ислямско мнозинство като доказателство за тяхната „другост“. В резултат на това те биват изключени от стимулираното с всички средства на държавния апарат „националното въображение“ и се превръщат във „външни елементи“, прикрепени към държавата по силата на международното право (Kurban 2004/2005, 348).

3. Нацията vs малцинствата

Скоро след прокламирането на републиката гражданите на новата турска държава са почти изцяло мюсюлмани. В тези условия републиканските власти поставят началото на последователна и целенасочена политика, насочена към стимулиране на националнообразуващите процеси, и национализмът става един от най-важните принципи на кемализма. В средата на 20-те години на XX в. обаче единство в разбиранията за това кой е достоен да бъде приобщен към турската нация, няма. За една част от политическия елит принадлежността към нацията се предопределя от етническата принадлежност, заради което крайната пантюркистка десница настоява, че истинската нация включва единствено и само „тюрките“ (türk). Светски настроените републиканци, от своя страна, разглеждат гражданството като въпрос на избор и настояват, че всеки, който иска да бъде „турчин“, следва да бъде приобщен към нацията, независимо от неговата етническа принадлежност и религията, която изповядва (Vaner 2008, 128 – 129). Скоро този дебат бива прекъснат, без да бъде доведен докрай. Правителството на Мустафа Кемал заклеиява критиците на гражданския модел като расисти и те са подложени на преследвания. Заедно с тях Анкара поставя под контрол и дясното крило в парламента, което подкрепя етническият турски/тюркски национализъм (Smith 2005, 441). Налага се разбиране, съгласно което всички мюсюлмани, без значение как се самоопределят, биват включени в разбирането за „турска нация“, а религиозните малцинства са изключени априори, независимо дали биха желали да бъдат приобщени към националния проект. Така немюсюлманите занапред ще плащат за защитения си малцинствен статут високата цена на „второкласното гражданство“, а различните ислямски етнически групи са принудени да сключат с новите държавници имплицитно споразумение, което постепенно минимизира техните културни различия в замяна на статута им на „пълноправни граждани“ на Турската република (Kurban 2004/2005, 343).

Тъй като в ранните години на републиката позоваванията на религията стават в най-добрия случай нежелателни, като причина за изключването на религиозните малцинства от националния проект служи аргументът, че те говорят езици, различни от турски. Подобна позиция защитава националистическата група, обединена около министъра на образованието Хамдулах Танръовер

(Çagaptay 2006, 15). Така в чл. 88 от първата републиканска конституция от 1924 г. е записано, че наименованието „турчин“, като политически термин, включва всички граждани на Турската република, без разлика или позоваване на раса или религия. С помощта на тази формулировка немюсюлманите са разграничени от „истинската нация“ и те биват възприемани като „турски граждани извън нацията“ (Çagaptay 2006, 15).

Следва да обърнем внимание и на това, че кемалистите поемат ангажменти за спазване на малцинствените права на немюсюлманите само в международни договори, в това число и българо-турския Договор за приятелство от 1925 г., който е и единственият двустранен договор, в който Турция поема изрични ангажменти за спазване на малцинствените права на респективното малцинство (Taşdemir, Saraçlı 2007, 32). В турската конституция обаче малцинствата изобщо не са споменати и понятието не е дефинирано в нито един официален държавен документ (Kunneske 2013, 77). В тези условия терминът „малцинство“, въведен в националния дискурс под натиска на европейските сили, придобива силно негативна конотация. Нещо повече, макар че немюсюлманите съставляват едва 2,5 процента от населението на страната, ранните републикански власти възприемат всяко застъпничество за тях като намеса във вътрешните работи на държавата и заплахата за нейната териториална цялост, което занапред регулярно ще става причина за ограничителни и репресивни мерки над тях.

4. Политиката към ислямските езикови и етнически малцинства

При стимулирането на националнообразуващите процеси, както вече уточних, ислямската религиозна принадлежност става задължителен маркер, осигуряващ правото на турските граждани да бъдат приобщени към нацията. В този смисъл, независимо от налагането на принципа на лаицизма, кемалистките власти макар и негласно, използват исляма като религиозно-културен източник за „изобретяването“ на новата турска идентичност. За да бъдат възпитани новите граждани в духа на турския национализъм, още през 1926 г. Министерството на образованието постановява, че „етнически наименования като кюрд, лаз или черкез не трябва да се използват, тъй като те вредят на турското единство“ (Dundar 2014, 4).

За корените на така очертаната политика можем да съдим от мемоарите на Риза Нур – представител на турската делегация в Подкомисията по малцинствените въпроси по време на Лозанската конференция. „Французите – коментира той – имат три понятия за малцинства: расови, езикови и религиозни. Това е много тревожно за нас, голяма опасност. Удивително е колко дълбоко и добре могат да мислят тези мъже, когато става въпрос да действат срещу нас [...] Използвайки расата, те ще поставят в една група черкезите, абхазците, босненците и кюрдите заедно с гърците и арменците. Използвайки езика, те ще

включват [б.м. към малцинствата] тези, които са мюсюлмани, но говорят различен език. С религията ще превърнат двата милиона къзълбаши в малцинство²⁾. Така те ще ни разкъсат... Поука, която трябва да научим: най-реалната, справедлива и неотложна задача, която стои пред нас, е да се уверим, че в страната ни няма да има принадлежност към друга раса, език и религия“ (цит. по: Kurban 2007, 171).

Водени от подобни разбирания, ранните републикански власти включват в понятието „турска нация“ голям брой имигранти, носители на различни езикови и етнически идентичности. Този процес засяга наследниците на близо седем милиона мюсюлмани, които според Кемал Карпат са се преселили в Анадола от Централна Азия и Балканите в периода между 1856 и 1914 г. (Karpat 1991, 50). Така към средата на 20-те години на XX в. в Турция живеят близо 50 различни етнически групи. Те биват възприемани от властите като конкуриращи се политически идентичности, които трябва да бъдат заличени (Smith 2005, 446). Този политика, наречена от А. Кая „хетерофобия“, се обяснява със страха от застрашаващи териториалната цялост на държавата процеси и намеси, подобни на тези, които стават причина за разпадането на империята и загубата на европейските ѝ владения (Kaya 2007, 165).

За да постигнат национална консолидация, новите държавници залагат на три основни характеристики. На първо място, това са държавните граници – „народът на Турция, който е създал турската държава, се нарича турска нация“, заявява еднозначно Мустафа Кемал. От този момент нататък влиятелната в ранни периоди идея за „тюркизма“ е изтласкана от общественото пространство и се налага принципът на турския национализъм. На второ място, е прието, че общото имперско минало и свързаното с това чувство за културна (ислямска) принадлежност са важен общ знаменател, който определя принадлежността към нацията. Не на последно място, „единството в езика“ се приема за важен свързващ елемент, макар че през 20-те години на XX в. турският език далеч не е езикът, на който говорят всички турски граждани. Всъщност през 1927 г. близо два милиона от тях са носители на различни малцинствени езици, в това число: 1 184 446 говорят кюрдски, 134 273 – арабски, 119 822 – гръцки, 95 901 – черкезки, 68 900 – ладино, 44 64 745 – арменски, 21 774 – албански, 20 554 – български, 11 465 – кримско татарски, 8456 – френски, и 7248 – италиански, наред с други по-малки езикови групи (Çagartay 2006, 14).

През 30-те години на XX в. езиковият въпрос става важна част от стратегията за налагането на турския национализъм, който се развива в две основни посоки – „тюркизиране на езика“ и „туркофонизиране (т.е. турцизиране) на населението“ (Dundar 2014, 4). За целта започва изработването и разпространяването на т.нар. „Турска историческа теза“ и „Слънчевата теория за езика“, съпроводено с кампании под лозунга „Гражданинът говори турски!“, която забранява използването на малцинствените езици. Успоредно с това от на-

чалото на 30-те години на XX в. идеолозите на кемализма установяват нова дефиниция за понятието „турска нация“, като твърдят, че всички граждани на Турция са етнически и расови турци (Çağrı 2004, 93). За налагането на това разбиране през 1933 г. Министерството на образованието въвежда правилник, който задължава учениците от началните училища всяка сутрин да рецитират „Ученически обет“ (Andımız) – практика, която става задължителна и за училищата на малцинствата. Ученическият обет гласи: „Турчин съм, праведен съм, работлив съм. Моят принцип е да защитавам по-младите, да уважавам по-старите и да обичам своята страна и нацията си повече от себе си. Моето мото е да се издигам, да напредвам и да вървя напред. Отдавам своето същество на съществуването на турците“ (Ekmekcioglu 2014, 659). По същото време е приет и Закон за фамилните имена, който изисква всички турски граждани, включително и немюсюлманите, да приемат турски фамилии.

Към политиките, насочени към хомогенизиране на нацията, следва да добавим и практиките за принудителното преселване на мюсюлмани, принадлежащи към някое от ислямските етнически малцинства, в райони с преобладаващо турско население, за да бъдат асимилирани в „турската култура“. Със същата цел са въведени и ред правила и забрани, като например забраната за използване на нетурски имена, изискването за „принадлежност към турската раса“ като задължително условие за заемане на длъжност в общественния сектор (Kurban 2004/2005, 346), както и дискриминационните закони за гражданство, които дават право на турско гражданство единствено на имигранти от мюсюлмански произход (Ayhan, 2007, 165). По този начин езиците на различните ислямски етнически групи са изтласкани от употреба в замяна на пълноправното им включване към националното мнозинство. Изключение от това правило са потомците на евреите, приели исляма през XVII в. – т.нар. дьонме (dönme), които не са толерирани нито от евреите, нито от мюсюлманите и са принудени да крият произхода си, за да могат да се приобщят към националния проект (Smith 2005, 446).

Следва да се отбележи, че мюсюлманите от повечето малцинствени етнически и езикови групи приемат без сериозни възражения новата турска идентичност. Сравнително безпроблемният начин, по който преселниците от Балканите и Кавказ приемат политиката на турския национализъм, както и лоялността и чувството им за принадлежност към турската нация, се подхранва от травматичните спомени за прогонването им от родните им места в Централна Азия, Крим и Балканите в процеса на разпадане на Османската империя. Фактор за успешното им приобщаване към нацията става и това, че тяхната двупластова идентичност е била приемана негласно от ранните републикански власти и дълго време те съхраняват различни характеристики на старата си идентичност, без това да поставя под въпрос принадлежността им към турската нация (McCarthy 1995). Този процес бива стимулиран активно

и от новата светска образователна система, която възпитава младите поколения в духа на турския национализъм и осигурява сливането на разнородното ислямско население в хомогенна турска нация. Пресата и патриотичното възпитание по време на задължителната военна служба на младите мъже също повлияват съществено асимилацията на голяма част от ислямските малцинствени групи (Bezaniš 1994).

За разлика от сравнително толерантното отношение към преобладаващата част от ислямските малцинства, по отношение на кюрдите републиканските власти оказват силен асимилационен натиск (Houston 2001). Те, от своя страна, в стремежа си да запазят своята идентичност, култура и език, оказват силен отпор и реагират на правителствения натиск с голям брой въоръжени бунтове. Един от най-мощните е бунтът на Шейх Саид от февруари 1925 г., за потушаването на който държавата организира масирана военна операция, допълнена от извънредно законодателство и възстановяване на действалите в годините на войната „сдилища на независимостта“. В тези събития, макар броят на въоръжените въстаници да не надвишава 5000 души, броят на жертвите сред кюрдското население достига близо 15 000 души (Vaner 2008, 346). През септември 1926 г. е издадена забрана „за влизане на чужденци в провинциите източно от Ефрат“ – т.е. в районите, населени с преобладаващо кюрдско население, която остава в сила до края на 1936 г. Според българските архивни документи причината за подобна забрана е „кървавата война, която турското правителство води срещу кюрдите“⁽³⁾. Подобни събития се повтарят при Арарат през 1930 и в Дерсим 1937 – 1938 г. (Olson 2000), което довеждат силно намаляване броя на кюрдското малцинство в страната. По данни на Щаба на българската армия, получени от френски източници, към 1937 г. две трети от селата в източната част на Мала Азия са напълно обезлюдени, а във вилаетите Ерзерум, Карс и Ван, населението на които някога е надвишавало 50 000 души, са останали едва от 5 до 7000 души⁽⁴⁾. Според същия архивен източник самите турски държавници неофициално говорят помежду си за „Кюрдската война“, която е завършила през 1936 г. „не с покоряването, а с почти пълното изкореняване на кюрдите“. През този период кюрдите са били избивани така безразборно, че към края на 30-те години на XX в. две трети от селата в източните провинции на Мала Азия са напълно обезлюдени⁽⁵⁾. За насилието над кюрдското малцинство през 20-те и 30-те години на XX в., както и за причините за радикализацията на кюрдския сепаратизъм, можем да съдим и от мемоарите на турския министър на вътрешните работи Шукрю Кая, който констатира, че правителството наивно се е заблуждавало, че може да разреши проблема с „този планински и мъжествен народ, като унищожи лидерите им, опожари селата им и затвори проходите, водещи до пасищата им, с надеждата, че проблемът с недоброжелателното малцинство може да бъде разрешен“ (цит. по Çagartay 2006, 22).

5. Политиката към немюсюлманските малцинствени групи

Въпреки че по силата на Лозанския мирен договор турските държавници поемат ангажименти да спазват малцинствените права на всички немюсюлмани на територията на Турската република, на практика само арменците, гърците и евреите се ползват с частични и често зависещи от промяната на държавната конюнктура права (Oran 2003, 1 – 33). Нещо повече, стимулираният от държавата националистически проект довежда до силна обществена антипатия към религиозните малцинства, която, на свой ред, легитимира ограничителните и дори репресивни мерки, които правителството налага над тях. Така до началото на 30-те години на XX в. на религиозните малцинства е забранено да се придвижват свободно из страната и те нямат право да владеят имоти вън от мястото на постоянното си местожителство, отказан им е достъп до участие в обществени и икономически организации, нямат право да заемат държавни длъжности и като цяло, те са обезкуражавани по всякакъв начин да продължат живота си в Турция (Çagaptay 2006, 28). Същата съдба споделят и източноправославните араби якобити, които са принудени към емиграция, макар за изселването им да не е издадена изрична заповед. Все в този ред на действие институциите на немюсюлманите биват поставени под контрола на Генералната дирекция на вакъфите – правителствена агенция, която има правомощия да „одобрява функционирането на църкви, манастири, синагоги, училища и благотворителни религиозни фондации, като болници и сиропиталища“ (Hofmann 2003) и изобщо всички образователни, културни или религиозни институции, които биха могли да възникнат в техните среди. Директорът на Генералната дирекция на вакъфите разполага с неограничени правомощия да се намесва в управлението на малцинствените институции и да уволнява по свое усмотрение попечителите им. По същия начин са нарушавани системно правата на собственост на институциите на религиозните малцинства и с течение на времето голяма част от техните имоти биват конфискувани или са поставени под заповед. Тази политика става причина за нарушаване на имотните права на Българската екзархия в частност, както и тези на вече малобройната българска общност в Истанбул (Petrova 2000, 68 – 70).

От началото на 30-те години на XX в. се забелязва тенденция към смекчаване на ограничителните мерки, наложени над религиозните малцинства. През 1932 г. Анкара дава известна свобода на движение на немюсюлманите, при условие че отсъствието им от обичайното им местоживее не продължи повече от три месеца. През същия период структурите на Червения полумесец включват немюсюлманските училища в инициативите си за подпомагане на ученици от малоимотни семейства – практика, която до този момент не е разрешена (Çagaptay 2006, 124).

Тази сравнително по-либерална политика обаче не се прилага на общо осъществяване към всички немюсюлмани и е поставена в зависимост от състоянието

на двустранните отношения на Турската република със съответните национални държави. Така например положението на гръцкото малцинство се подобрява, след като Е. Венизелос и М. Кемал се ориентират към сближение с цел противодействие на ревизионистичната политика на Италия, характерна за началото на 30-те години на XX в. За да гарантират сигурността на границите си, Анкара и Атина стигат до съгласие за подписване на няколко двустранни споразумения, в това число и Споразумение за обща отбрана на границите в Тракия, последвано от обвързване на двете държави в рамките на Балканския пакт (Petrov 2001, 86). На фона на това сближение двете правителства предприемат ред показни жестове на приятелство и добри намерения (Firat 2006).

Проявите на по-либерален режим на третиране на гръцкото малцинство обаче могат да бъдат допълнени от ред сведения, които говорят по-скоро за показност, отколкото за трайна тенденция към промяна на рестриктивната малцинствена политика на турските власти. Така например през 1935 г. по правителствена препоръка Никола Таптас – лекар и лидер на гръцката общност в Истанбул, е избран за депутат в турския парламент. Той обаче става депутат от Анкара, където няма гърци, а не от Истанбул, където е съсредоточено гръцкото малцинство. Заслужава си да споменем също така, че на същите избори като представител на православната общност в Турция е избран и ръководителят на Турско-православната църква Истамат Зихни Йоздамар. Йоздамар е учредител на Турската асоциация на лаицистично настроените християни, която отстоява разбирането, че „християните в Турция са турци, нуждаещи се от секуларизация“. В амплото си на народен представител (1935 – 1946) той се застъпва за турцизирането на немюсюлманите и отказва да ги нарича „малцинства“ (Çagaptay 2006, 127 – 128).

Показателно за отношението към немюсюлманите е и приемането през 1932 г. на Закон No. 2007, станал известен като „Закон за занаятите“. Въпросният закон свежда до минимум професиите и занаятите, които могат да бъдат упражнявани от чужди граждани, и голяма част от немюсюлманските малцинства са принудени да се изселят. Потърпевши се оказват и гърците, което, от своя страна, довежда до напрежение в двустранните отношения на фона на показните прояви на близост⁶⁾. Този закон засяга съществено и представителите на българската общност в Истанбул, по-голямата част от които са български, а не турски граждани. След влизането му в сила близо хиляда българи са принудени да се изселят в България или на други места (Stoyanova 2012, 18).

Натискът над българското малцинство се засилва през първата половина на 30-те години на XX в. заради безпокойството на Анкара от ревизионистичните настроения на българското правителство и подозренията, че съществува някакво българо-италианско споразумение, застрашаващо държавните граници на Турция. Всъщност именно тези страхове карат Анкара да потърси сближение с Атина, намерило отражение в сравнително по-либералното

отношение на двете държави към респективните малцинства. По данни на българската легация в Анкара турските държавници вярват, че българското правителство планира да предизвика конфликт, който да послужи като повод за българско нападение над Източна Тракия. От Анкара смятат, че в тези си намерения София е насърчавана от Рим, откъдето възнамерявали да предприемат едновременни военни действия в посока Измир. В резултат на тези страхове турските правителствени кръгове организират широка антибългарска кампания в турската преса, която разгаря стигаща до фанатизъм омраза към България и българското малцинство в Турция⁷⁾. Тази целенасочена кампания става причина за бойкот срещу българските търговци и занаятчии, а учителите и по-големите ученици в българските училища биват подложени на тормоз и полицейски надзор. Същото важи и за персонала на българските дипломатически мисии в Турция⁸⁾. Повод за подобна кампания стават и публикации в българската преса, главно във в. „Зора“ и в. „Тракия“, които турските власти тълкуват като доказателство за агресивните намерения на българското правителство. По този повод съветникът при английската легация в турската столица – Морган, съветва българската легация да държи сметка за страховете на Анкара, и добавя, че в Турция няма обществено мнение, което да контролира поведението на правителството. „Тук приятелството и омразата се заповядват с декрети – добавя английският дипломат. – Масата е невежа, а интелигенцията, въпреки европейския си лак, си остава с ориенталска душа. Достатъчна е една карикатура в чуждата преса, за да се надигнат всички в Турция. Писанията в пресата се гълтат, както навремето се гълтаха фетвите.“⁹⁾

Представителите на арменското малцинство изпитват тежестта на негативното отношение на Анкара в не по-малка степен, макар турските държавници да приемат „по принцип“, че те са „по-пригодни да се хармонизират с турците“, тъй като имат сходни вкусове и говорят почти повсеместно турски (Çagartay 2006, 131 – 132). Независимо от това през разглеждания период властите пристъпват към системно унищожаване на арменските храмове и гробищни паркове, а всяка намеса на европейските сили за защита на правата им се възприема като конспирация и се окачествява като неправомерна намеса във вътрешните работи на страната. Последната и може би най-решаваща причина за високата степен на подозрителност, която правителството проявява към външните и местните арменци, е участието им в предполагаеми или действителни заговори, които се разглеждат като резултат от сътрудничеството между революционните организации на арменското малцинство с тези на кюрдите в Анадола (Çagartay 2006, 131 – 132).

По-диференцирана е политиката към евреите, съсредоточени главно в Източна Тракия и Истанбул, които властите приемат за най-кемалистки настроените измежду всички немюсюлмани в страната (Shaw 1991, 244). Независимо от това обаче цялостната политика към религиозните малцинства става

причина за постепенното изселване на голям брой евреи. Този изселнически поток е стимулиран съществено от споменатата кампания „Гражданинът говори турски!“, тъй като голяма част от евреите в Турция изобщо не говорят турски език. Правителствените мерки срещу тях се радикализират и в резултат на страховете на Анкара от евентуално българско нападение, които карат турските държавници да разглеждат наличието на значителен брой представители на еврейското малцинство в граничещата с България Източна Тракия като уязвимост, която заплашва сигурността на страната. Водени от подобни разбирания на 21 юни 1934 г. турските държавници приемат т.нар. Закон за преселването, в резултат на което 10 000 евреи са прогонени от родните си места и заселени в Истанбул.

За да увеличи броя на населението в Източна Тракия, силно намалял в резултат на изселванията на немюсюлмани, турското правителство привлича нови имигранти от Балканите – главно мюсюлмани сунити, за които смята, че лесно могат да бъдат асимилирани и приобщени към националното мнозинство¹⁰). Стимулирани от тази политика, в периода от прокламирането на републиката до края на 1935 г. от България в Турция се изселват близо 600 000 мюсюлмани, главно етнически турци. През 1935 г. в резултат на активна агитация от страна на турски правителствени емисари и на фона на влошения социален и икономически статус на мюсюлманите в България от страната се изселват нови 35 000 души, а други близо хиляда мюсюлмански семейства са ликвидирали имотите си и чакат разрешение да се преселят в Турция¹¹). През същия период Анкара постига и изселническо споразумение с Букурещ, при изпълнението на което почти всички представители на турското малцинство в Румъния биват изселени в Турция.

Изводи и обобщения

След прокламирането на републиката, в усилията си да стимулират формирането на силна и консолидирана турска нация, кемалистките власти възприемат политика, която цели да приобщи към нацията единствено и само мюсюлманите, а християните са изключени от националния проект априори. Това всъщност очертава и основния похват на политиката за формиране и консолидация на единна турска нация, който разчита на асимилация на мюсюлманите от нетурски произход и принуждаване към изселване на немюсюлманите. Дори след изселването на голямата част от източноправославните малцинства, постигнато по силата на Споразумението за размяна на население между Гърция и Турция, по отношение на религиозните малцинства, съставляващи едва 2,5 процента от населението на страната, се прилагат силно дискриминационни мерки. Това става причина голяма част от представителите на различните религиозни малцинствени групи да предпочетат да се изселят от страната. Към края на разглеждания период, след принудително-

то преселване на евреите от Източна Тракия, немюсюлманските малцинства са съсредоточени почти изцяло в старата имперска столица. Независимо от ангажиментите, които Турция поема по силата на международните договори, отношението на ранните републикански власти към малцинствата е поставено в зависимост от състоянието на двустранните отношения с респективните национални държави. Промените в международния климат, както и страховете на турските държавници от евентуални агресивни намерения, стават причина за силен натиск над малцинствата.

Що се отнася до ислямските етнически и деноминационни малцинства, то те са подложени на политики, целящи изкореняването на техните специфични, културни, деноминационни и езикови различия с цел асимилацията им от турскоезичното сунитско мнозинство. За разлика от преобладаващата част от ислямските малцинства, кюрдите в югоизточните провинции на Република Турция оказват силен отпор на политиката за налагане на новата турска идентичност. По тази причина кюрдският сепаратизъм, който Анкара се опитва да овладее с помощта на армията, си остава най-значимият проблем във вътрешната политика на страната не само през разглеждания период, но и до днес.

БЕЛЕЖКИ

1. Броят на обхванатите от Споразумението за размяна на население християни и/или мюсюлмани варира съществено при различните автори (Hirschon 2003; Müfide 2005).
2. Авторът на този цитат има предвид, че къзълбашите са шиити, а турският национализъм се стреми да уеднакви и модернизира ярванията на мюсюлманите, като въведе „просветен републикански ислям“, вземайки за основа принципите на обряда ханефи в сунитския ислям.
3. Началник на отделение [полковник] [подпис не се чете]. 30.11.1937. Доклад от 30.11.1937 г. до Министерството на вътрешните работи и изповеданията (МВНР) от Министерството на войната, Щаб на армията. Доклад. In: Ф. 176к, оп. 6, а.е. 2818, л. 231 – 232. At: Централен държавен архив (ЦДА), София.
4. Пак там, л. 232.
5. Пак там, л. 231 – 232.
6. ПАВЛОВ, Т. 15.08.1935. Доклад на българския пълномощен министър в Анкара Т. Павлов от 15 август 1935 г. до МВнРИ. Доклад. In: Ф. 176к, оп. 6, а.е. 2639, л. 45. At: ЦДА, София.
7. ПАВЛОВ, Т. 28.02.1935. Доклад от началника на политическия отдел на МВнРИ Т. Павлов до министъра на външните работи и изповеданията от 28 февруари 1935 г. до МВнРИ. Доклад. In: Ф. 176 к, оп. 6, а.е. 2818, л. 15 – 16. At: ЦДА, София.

8. ДИМИТРОВ [български консул]. 21.02.1935. Доклад на българския консул в Одрин – Димитров, до МВнРИ от 21 февруари 1935 г. Доклад. In: Ф. 176 к, оп. 6, а.е. 2818, л. 9 – 10. At: ЦДА, София.
9. МИТКОВ, Хр. 21.02.1935. Доклад на временно управляващия българската легация в Анкара Хр. Митков до министъра на МВнРИ Коста Баталов от 21 февруари 1935 г. Доклад. In: Ф. 176 к, оп. 6, а.е. 2818, л. 22 – 23. At: ЦДА, София.
10. Началник на отделение [полковник] [подпис не се чете]. 30.11.1937. Доклад от 30.11.1937 г. до Министерството на вътрешните работи и изповеданията (МВНР) от Министерството на войната, Щаб на армията. Доклад. In: Ф. 176к, оп. 6, а.е. 2818, л. 232 – 233. At: ЦДА, София.
11. ПАВЛОВ, Т. 19.11.1935. Доклад на българския пълномощен министър в Анкара Т. Павлов до министъра на външните работи и изповеданията Г. Кьосеванов от 19.11.1935 г. Доклад. In: Ф. 176к, оп. 6, а.е. 2823, л. 156 – 158. At: ЦДА, София.

REFERENCES

- ALEXANDRIS, A., 1992. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918 – 1974*. Athens: Centre for Asia Minor Studies. ISBN 9608502144 9789608502147.
- KAYA, A., 2007. The Impact of the Europeanization Process on the Perception of Minorities in Turkey (Special Issue II, EU Enlargement and Turkey). *Annals of Japan Association for Middle East Studies*. 22(2s), 161 – 174.
- BARDAKCI, M.; FREYBERG-INAN, A.; GIESEL, C.; LEISSE, O., 2017. *Religious Minorities in Turkey. Alevi, Armenians, and Syrians and the Struggle to Desecuritize Religious Freedom*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-27025-2.
- BEZANIS, L., 1994. Soviet Muslim Emigrés in the Republic of Turkey. *Central Asian Survey*. 13 (1), 59 – 180. Available from: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA251103.pdf>
- BRAUDE, B., 2014. Foundation Myths of the Millet system. In: B. Braude (ed.) *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. London: Lynne Rienner Publishers, 65 – 85. ISBNs: 978-1-58826-889-1 hc; 978-1-58826-865-5 pb.
- BUZHASHKA, B., 2017. *Iztochnotrakiyskiyat vapros v balgaroturskite diplomatcheski otnosheniya 1913 – 2016 g.* Sofia: Zahari Stoyanov, Sayuz na trakiyskite druzhestva v Bulgaria [in Bulgarian]. ISBN 9540911141, 9789540911144.
- CAGAPTAY, S., 2004. Race, Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s. *Middle Eastern Studies*. 40(3), 86 – 101.

- CAGAPTAY, S., 2006. *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* London: Routledge. ISBN 9780415567763.
- DUNDAR, F., 2014. Measuring Assimilation: ‘Mother Tongue’ Question in Turkish Censuses and Nationalist Policy. *British Journal of Middle Eastern Studies*. **41**(4), 385 – 405. <http://dx.doi.org/10.1080/13530194.2013.878516>.
- EKMEKCIOGLU, L., 2014. Republic of Paradox: The League of Nations' Minority Protection Regime and the New Turkey's Step-Citizens. *International Journal of Middle East Studies*. **46**(4), 657 – 679. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020743814001007>.
- FIRAT, M., 2006. Relations with Greece. In: B. ORAN (ed.). *Turkish Foreign Policy (1919 – 2006): Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City: The University of Utah Press, 195 – 215. ISBN 9780874809046.
- HAKOV, D., 2008. *Istoriya na savremenna Turtsiya* [in Bulgarian]. Sofia: Paradigma. ISBN 978954326075.
- HAKOV, D., 2020. *Istoriya na Turtsiya prez XX vek*. Ankara-Sofia: Tsentar za prouchvaniya “Atatyurk”, Mezhdunaroden tsentar po problemite na maltsinstvata i kulturnite vzaimodeystviya [in Bulgarian]. ISBN 9548872218.
- HOUSTON, C., 2001. *Islam, Kurds and the Turkish Nation State*. London: Routledge. DOI <https://doi.org/10.4324/9781003085744>. ISBN 9781003085744.
- HIRSCHON, R. (ed.), 2003. Crossing the Aegean. An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey. In: *Studies in Forced Migration*, 12. Oxford, New York: Berghahn Books. ISBN 978-1-57181-767-9.
- HOFMANN, T., 2003. Armenians in Turkey Today: A Critical Assessment of the Situation of the Armenian Minority in the Turkish Republic, Armenian Associations of Europe. In: *Forum of Armenian Associations of Europe*. Available from: https://www.academia.edu/10766232/Armenians_in_Turkey_Today_A_Critical_Assessment_of_the_Armenian_Minority_in_the_Turkish_Republic.
- KARPAT, K., 1991. The Republican People's Party. In: HEPER, M. & LANDAU, J. (eds.). *Political Parties and Democracy in Turkey*. London: Tauris, 42 – 64.
- KAYA, A., 2007. The Impact of the Europeanization Process on the Perception of Minorities in Turkey. *EU Enlargement and Turkey*. **22**(2s), 161 – 174. DOI: https://doi.org/10.24498/ajames.22.2_161.
- KURBAN, D., 2004/5 Unravelling a Trade-Off: Reconciling Minority Rights and Full Citizenship in Turkey. In: *European Yearbook of Minority Issues*, 4. Netherlands: Koninklijke Brill NV, 341 – 372. ISBN 90 04 14 XXX X.

- KURBAN, D., 2007. Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey's Path to the European Union. *Columbia Human Rights Law Review*, 151 – 223. OCLC 1785348.
- KUNNECKE, A., 2013. The Turkish Concept of “Minorities” – An Irremovable Obstacle For Joining the EU? In: *Eurasian Multidisciplinary Forum, EMF 2013*, 2. Kocani: European Scientific Institute, 77 – 88. ISBN 978-608-4642-11-4.
- MCCARTHY, J., 1995. *Death and Exile: Ethnic Cleansing of the Ottoman Muslims, 1821 – 1922*. Princeton, N.J.: The Darwin Press. ISBN 0878500944; ISBN 9780878500949.
- MCCARTHY, J., 2001. The Population of the Ottoman Armenians. In: ATAÖV, T. (ed.). *The Armenians in the Late Ottoman Period*. Ankara: The Turkish Historical Society, 65 – 85. ISBN 10 9757479810; ISBN 13 9789757479819.
- OLSON, R., 2000. The Kurdish Rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937 – 1938): Their Impact on the Development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish Nationalism. *Die Welt des Islams (New Series)*. 40(1), 67 – 94. DOI: 10.2307/1571104.
- MÜFIDE, P. (ed), 2005. *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. Istanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. ISBN 9756176288.
- ORAN, B., 2003. National sovereignty concept: Turkey and its internal minorities. In: *CEMOTI, Turquie: désir d'Europe?* 36, 33 – 62. DOI: <https://doi.org/10.3406/cemot.2003.1702>. Available from: https://www.persee.fr/doc/cemot_0764-9878_2003_num_36_1_1702.
- PETROV, L., 2001. *Balgariya i Turtsiya 1931 – 1941 [in Bulgarian]*. Sofia: Ivrai. ISBN 9549068455.
- PETROVA, D., 2000. *Tsarigradskite balgari [in Bulgarian]*. Sofia: Imir. ISBN 954-8872-25-0.
- SHAW, S. J., 1991. *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. New York: New York University Press. ISBN 9780814779583.
- SMITH, T. W., 2005. Civic Nationalism and Ethnocultural Justice in Turkey. *Human Rights Quarterly*. 27(2), 436 – 470. Available from: <http://www.jstor.org/stable/20069794>.
- STOYANOVA, V., 2008. Balgarite v Turtsiya i Danakat “varlak” (1942 – 1944). In: *Clio. Sbornik v chest na 65-a godina na st.n.s. Milen Kumanov [in Bulgarian]*. Sofia: Arte-Fall, 661 – 681.
- STOYANOVA, V., 2010. Kam vaprosa za chislenostta na Tsarigradskata balgarska koloniya (1913 – 1945). In: KOSEV, K. (ed.). *Sine Ira et Studio. Izsledvaniya v pamet na prof. Zina Markova*. Sofia: AI “Prof. M. Drinov” [in Bulgarian], 415 – 424. ISBN 9789543223442.

- STOYANOVA, V., 2012. Izselvaniya na balgarite ot Iztochna Trakiya sled Balkanskite voyni 1913-1945. In: GANEVA-RAIYCHEVA, V., et al. (eds.). *Migratsii ot dvete strani na balgaro-turskata granitsa: nasledstvo, identichnost, interkulturni vzaimodeystviya [in Bulgarian]*. Sofia: IEFEM – BAN, 21 – 30. ISBN 978-954-8458-41-2.
- TAŞDEMİR, H., SARAÇLI, M., 2007. Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2(8) 25 – 35. Available from: <https://uhim.org/Uploads/GenelDosya/avrupa-birligi-ve-turkiye-perspektifinden-azinlik-haklari-sorunu-1311-d.pdf>.
- VANER, S. (ed.), 2008. *Turkey [in Bulgarian]*. Sofia: Riva. ISBN 978-954-320-181-5.
- ZÜRCHER, E. J., 1999. The Vocabulary of Muslim Nationalism. *International Journal of the Sociology of Language*. 137, 81 – 92. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1999.137.81>.

POLICY TOWARDS MINORITIES IN THE EARLY TURKISH REPUBLIC (1920s and 1930s)

Abstract. This article highlights the politics of the early Turkish governments towards various ethnic, linguistic and religious minorities living on the territory of the Republic of Turkey in the light of the principle of nationalism, which became one of the fundamental principles of the new Turkish state. Based on the achievements of modern historiography and the archive documents in the records of the Ministry of Foreign Affairs and Religions kept at the Central State Archives – Sofia, it makes a review of the typical practices aimed at assimilation of the Muslim linguistic, ethnic and denominational minorities, on one hand, and, on the other hand, at the exclusion of non-Muslims from the concept of the “Turkish nation” and the adoption of discriminatory, and even repressive practices, encouraging their emigration from the Republic of Turkey.

Keywords: minority policy of the Republic of Turkey; nationalism; Christian minorities; Islamic linguistic; ethnic and religious minorities

✉ **Dr. Kalina Peeva, Assist. Prof.**

ORCID ID: 0000-0003-3368-2936

Web of Science Researcher ID: AEI-7818-2022

Institute of Balkan Studies and Centre of Tracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: kaliana_peeva@balkanstudies.bg